

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ REVIEW

Εκφάνσεις κοινωνικού κατασκευαστικού επικοινωνισμού στη θεραπευτική διεργασία και μάθηση των λειτουργών υγείας μέσω θεατρικής έκφρασης

Ο λόγος, ως επικοινωνιακή μέθοδος αλληλόδρασης, αποτελεί στην εκδοχή του κοινωνικού κατασκευαστικού επικοινωνισμού το μέσο με το οποίο το άτομο νοηματοδοτεί την πραγματικότητα ευρισκόμενο πάντα εντός μιας σχεσιακής ροής. Η γνώση θεωρείται ως μια κοινωνική σύμβαση, ώστε να μην μπορεί να θεωρηθεί οριστική και απόλυτα αληθής και τίθεται σε μια ατέρμονη διαδικασία αναζήτησης, αναστοχασμού, επανερμηνείας πάντα εντός της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Όταν οι θεραπευτές πράττουν με κουλτούρα συνεργατικής συγκρότησης θεραπευτικού πλαισίου μειώνουν την απόσταση του δίπολου ασθενούς-λειτουργού υγείας. Η νοηματοδότηση του κόσμου υγείας και νόσου του ασθενούς παράγεται από τη γλωσσική διεργασία, οπότε η χρήση εναλλακτικών προτάσεων και λέξεων θα οδηγήσει στον μετασχηματισμό της πραγματικότητας. Αναδιαμόρφωση των εμπειριών και αναδιοργάνωση της σκέψης συντελείται και με την ενασχόληση με την τέχνη, η οποία χρησιμοποιείται αποτελεσματικά και στον θεραπευτικό χώρο. Κύρια συνιστώσα αποτελεί η θεατρική έκφραση, καθ' ότι επιτρέπει στον θεραπευόμενο να αφηγηθεί το βίωμά του, να εκφράσει τα γνήσια συναισθήματά του και να ενδυναμωθεί, χρησιμοποιώντας την ποικιλομορφία των ρόλων στον προσωπικό του βιωματικό ρόλο. Μέσω της μεθόδου της μεταφοράς ο ασθενής μετασχηματίζει ένα γεγονός της ζωής του εντός ασφαλούς θεραπευτικού περιβάλλοντος και συνθέτει έναν μηχανισμό μνήμης και εμπειρίας που του επιτρέπει να αναστοχαστεί, να απελευθερωθεί και να βελτιώσει την ψυχοσωματική του κατάσταση. Μετασχηματιστική διεργασία συνθέτει η θεατρική έκφραση και στο πεδίο της μάθησης. Η εκδοχή του κοινωνικού επικοινωνισμού αντιστοιχεί στη βιωματική τεχνική της δραματοθεραπείας στην εκπαίδευση ενηλίκων, όπου επιτυγχάνεται η κατανόηση του εαυτού και η ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων. Επιπρόσθετα, καθίσταται δυνατή η βελτιστοποίηση σκέψεων, στάσεων και συμπεριφορών των συμμετεχόντων, συνθήκη που συμβάλλει στην ευημερία της εργασιακής κοινωνικής ζωής.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ολοένα και περισσότερο το επιστημονικό ενδιαφέρον στον χώρο της υγείας στρέφεται στην εξατομικευμένη φροντίδα υγείας μέσω καινοτόμων και συνεργατικών μεθόδων θεραπείας. Οι λειτουργοί υγείας που στοχάζονται, συλλαμβάνουν και δημιουργούν νεωτερικές θεραπευτικές διεργασίες έχουν ως εργαλείο την επικοινωνία με τις ποικιλότροπες μορφές της. Ταυτόχρονα, η συνεχής εκπαίδευση των θεραπειών μέσω της βιωματικής μάθησης, που κύρια συνιστώσα της είναι η θεατρική έκφραση, επιφέρει άμεση ανάπτυξη και βελτίωση δεξιοτήτων. Η μελέτη της εκδοχής

της θεωρίας του κοινωνικού κατασκευαστικού επικοινωνισμού στη θεραπεία και στη μάθηση θα αποτελέσει για τους λειτουργούς υγείας ένα πεδίο προκλήσεων, εξερεύνησης αλλά και θετικής αλλαγής.¹

Στο πεδίο των κοινωνικών επιστημών οι αλλαγές που επιτελέστηκαν τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα σχετικά με τον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας προκάλεσαν την εμφάνιση της θεωρίας της κατασκευής της πραγματικότητας, που αντιπαρερχόταν τον έως τότε επικρατούντα θετικιστικό αντικειμενισμό, ο οποίος προσεγγίζει τα κοινωνικά και τα ιστορικά γεγονότα με τα γνωστά σε κάθε

ΑΡΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ 2021, 38(3):336-342
ARCHIVES OF HELLENIC MEDICINE 2021, 38(3):336-342

Μ. Κουράκος,
Γ. Πουλημενάκου,
Μ. Σαρής

Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων,
Τομέας Κοινωνικής Πολιτικής,
Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, Αθήνα

Manifestations of social constructionism in the therapeutic process and learning of healthcare professionals through theatrical expression

Abstract at the end of the article

Λέξεις ευρετηρίου

Βιωματική μάθηση
Θεατρική έκφραση
Θεραπευτική διεργασία
Κοινωνικός κατασκευαστικός επικοινωνισμός

Υποβλήθηκε 15.10.2020
Εγκρίθηκε 5.11.2020

εποχή φυσικο-επιστημονικά δεδομένα. Συγκεκριμένα, στη μετανεωτερική κοινωνία χρησιμοποιήθηκαν ευέλικτες μέθοδοι διαχείρισης του ανθρώπινου δυναμικού στον εργασιακό χώρο, με τη μορφή της παρακίνησης και της υποκίνησης με στόχο τη μεγιστοποίηση της αποτελεσματικότητας και της αποδοτικότητας. Η θεωρία του εποικοδομισμού παρουσιάζει τα άτομα ως δρώντες κατασκευαστές της βιογραφίας τους.² Προέκταση αυτής της ατομικής νοηματοδότησης του κόσμου συνιστά ο κοινωνικός κατασκευαστικός εποικοδομισμός, όπου μετακινεί το κέντρο βάρους από το άτομο στη σχέση, αμφισβητώντας την ατομιστική παράδοση και προβάλλοντας τη λειτουργική αποτελεσματικότητα των σχέσεων ως προαπαιτούμενο για την ανθρώπινη ευημερία.³ Ο κοινωνικός κατασκευαστικός εποικοδομισμός υποβάλλει την υπάρχουσα γνώση σε κριτική θεώρηση αμφισβητώντας την απόλυτη και δεδομένη εμβέλειά της. Θεωρεί ότι η κατανόηση της πραγματικότητας αποτελεί προϊόν της επίδρασης των ιστορικών και των πολιτισμικών συνθηκών κάθε εποχής. Πρεσβεύει ότι η κατασκευή της πραγματικότητας συντελείται από την κοινωνική δράση και την αλληλεπίδραση διά μέσου της επικοινωνίας, του λόγου και της γλώσσας.⁴ Η κοινωνική πραγματικότητα με την οντολογική οπτική διαμορφώνεται από τις πράξεις των δρώντων υποκειμένων και όχι από το εξωτερικό αντικειμενικό περιβάλλον. Οι άνθρωποι δημιουργούν κοινωνικές κατασκευές για να είναι σε θέση να νοηματοδοτήσουν τη ζωή και το εν λόγω νόημα προκύπτει πάντα από την κοινωνική αλληλεπίδραση και τη διαρκή επανεξέτασή της, με αποτέλεσμα η εικόνα του κοινωνικού κόσμου να μην μπορεί να θεωρηθεί οριστική.⁵

Η γνώση και η πραγματικότητα είναι κοινωνικές και πολιτισμικές κατασκευές, γι' αυτό η κοινωνική έρευνα δεν αναζητά την αντικειμενική αλήθεια αλλά εστιάζει στην έννοια της δι-υποκειμενικότητας (intersubjectivity), δηλαδή στο κοινό νόημα που μοιράζονται τα υποκείμενα και δημιουργούν κοινωνικές συμβάσεις.⁶ Ο κόσμος του νοήματος κληροδοτείται στους ανθρώπους από γενιά σε γενιά. Κάθε άτομο από τη γέννησή του εμπλέκεται σε μακροχρόνιες διεργασίες κοινωνικοποίησης από την οικογένεια, την εθνοτική του ομάδα, την κοινωνική του τάξη ή τη μητρική του γλώσσα. Η εν λόγω πραγματικότητα συγκροτεί το σύνολο του αξιακού του συστήματος, τους κανόνες, τις αξίες και τις νόρμες του. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η καθημερινή διάδραση των υποκειμένων μεταβάλλει την πραγματικότητα σε συνεχή σπειροειδή ερμηνεία και επανερμηνεία ώστε να οδηγήσει τελικά στην εκ νέου παραγωγή νοήματος. Διαφορετικά, η ζωή θα παρέμενε στάσιμη και η κίνηση της ιστορίας θα παγιωνόταν δημιουργώντας ακριβή αντίγραφα βίου για το παρόν, το παρελθόν και το μέλλον.⁷ Η ερμηνεία της πραγματικότητας απορρέει από

μία συνεχή σχεσιακή ροή που διαμορφώνεται εντός της επικοινωνιακής αλληλόδρασης του υποκειμένου και του κοινωνικού περιβάλλοντός του.⁸

Ο κοινωνικός κατασκευαστικός εποικοδομισμός αίρει τα σύνορα μεταξύ παρατηρητή και παρατηρούμενου και η πραγματικότητα αποτελεί μια γλωσσική κατασκευή. Η ατομική σκέψη διαμορφώνεται από τον εσωτερικό διάλογο που εκπορεύεται από την εστίαση και την εσωτερίκευση κοινωνικών συζητήσεων.⁸ Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στον λόγο (discourse) ως επικοινωνιακό μέσο αλληλόδρασης. Με τον λόγο το υποκείμενο καθιστά υπαρκτές τις πράξεις και τα γεγονότα καθώς με τη διαδικασία επιλογής των λέξεων νοηματοδοτεί το γεγονός και του προσδίδει αναλόγως συναίσθημα, ένταση και διάρκεια. Η υποκειμενική πραγματικότητα αντιμετωπίζεται ως κοινωνική δράση που δημιουργεί ατομικές και κοινωνικές αναπαραστάσεις της πραγματικότητας, η οποία κατασκευάζεται με τη γλώσσα.⁴

2. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΟΣ ΕΠΟΙΚΟΔΟΜΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΘΕΡΑΠΕΙΑ

Η θεραπευτική επικοινωνία συνιστά μια θεραπευτική σχεσιακή επαφή με θετικό πρόσημο καθ' ότι απαιτεί αλληλεπίδραση του λειτουργού υγείας και του ασθενούς, στοχεύοντας στην ενίσχυση της ασφάλειας, της εμπιστοσύνης, της υγείας και της ευημερίας του.⁹ Η θεραπευτική σχέση συγκροτείται από το δίπολο ασθενούς και λειτουργού υγείας και σε μεγάλο βαθμό η όλη διαδικασία της θεραπείας από πλευράς του ασθενούς νοηματοδοτείται με μια κοινωνική εποικοδομιστική προσέγγιση της εν λόγω σχέσης. Οι κοινωνικοί ρόλοι που αναπαρίστανται μεταξύ των πρωταγωνιστών της θεραπευτικής σχέσης, καθώς και η συμπεριφορά του νοσούντος συνδέονται με αξίες, πεποιθήσεις και πολιτισμικά πρότυπα καθ' ότι εντάσσονται σε ένα συγκεκριμένο ιστορικό, κοινωνικό και θεσμικό πλαίσιο.¹⁰ Ένας νέος δρόμος θεραπείας διανοίγεται μέσω του διαλόγου καθώς η αφήγηση μπορεί να ανακατασκευάσει την πραγματικότητα. Η αφηγηματική προσέγγιση αποτελεί το μέσο, τη δίοδο για τη θεραπεία και για τον τρόπο με τον οποίο το άτομο εντάσσεται στο επί μέρους οικογενειακό, εργασιακό ή ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Ο λόγος μπορεί να αποσυνθέσει μια κοινωνικά κατασκευασμένη ιστορία αλλά και να λειτουργήσει ως εργαλείο αναδόμησης μιας νέας, καλύτερης πραγματικότητας και να οδηγήσει στη θεραπευτική αλλαγή και βελτίωση καθ' ότι η θεραπεία συνιστά μια κοινωνική διεργασία.³ Η θεραπεία αποτελεί μια διαδικασία «μετασχηματισμού διά του λόγου». Εφόσον η νοηματοδότηση της πραγματικότητας του ασθενούς παράγεται από τη γλωσσική διεργασία, από το σύνολο του λόγου, τότε αν η προσοχή των θεραπειών εστιάζει στην

αφηγηματική περιγραφή του εαυτού από τον ασθενή θα μπορέσει να εντοπίσει την επίπτωση αυτής της κατασκευής στην πορεία της υγείας του. Η συνειδητοποίηση από μέρους του θεραπευτή ότι όχι τα ίδια τα γεγονότα αλλά ο τρόπος που μεταφέρονται μέσα από τη δύναμη των λέξεων και η παροχή δυνατότητας και ελευθερίας στον ασθενή να χρησιμοποιήσει εναλλακτικές προτάσεις οδηγεί στον μετασχηματισμό και στην κατασκευή νέων ιστοριών.¹¹

Οι θεραπευτές με κουλτούρα συνεργατικής συγκρότησης θεραπευτικού πλαισίου αντιλαμβάνονται ότι στη θεραπευτική συνάντηση επικοινωνούν δύο διαφορετικοί πολιτισμοί που όμως κάθε φορά χαράσσουν μια νέα θεραπευτική δράση, μειώνουν την απόσταση του δίπολου, ελαχιστοποιούν την αυθεντία του ειδικού, ενθαρρύνουν και αναζητούν τη σύμπραξη του ασθενούς. Η επικοινωνία σε αυτή τη σχέση, ο τρόπος έκφρασής της, η ικανότητα αποτελεσματικής δράσης-αντίδρασης μεταβάλλει κατεστημένες και παρωχημένες στατικές αντιλήψεις και συμπεριφορές και επιτυγχάνει αφ' ενός την παράκαμψη της επανάληψης του παρελθόντος και αφ' ετέρου με τη συνεργατική καινοτόμο θεραπευτική συμμαχία την ανάδειξη νέων ελπιδοφόρων δυνατοτήτων θεραπείας και υγείας.¹ Ο κοινωνικός κατασκευαστικός εποικοδομισμός θεωρεί ότι οι διεργασίες παραγωγής νοήματος στις θεραπευτικές πρακτικές δεν μπορούν να παραμείνουν αμετάβλητες μέσα στον χρόνο αλλά εξαρτώνται από τις συνθήκες και την ερμηνευτική οπτική. Στην κριτική ότι μέσα στο διαρκώς μεταβαλλόμενο πεδίο της θεραπευτικής αλληλόδρασης δημιουργείται μια κατάσταση σύγχυσης λόγω της μη παραδοχής της πραγματικής γνώσης αντιπαρέχεται η ικανότητα της διαρκούς αναδιαμόρφωσης της νοηματοδότησης της θεραπευτικής πραγματικότητας που συγκροτεί τη δύναμη της αλλαγής και της βελτίωσης.³

3. ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΚΑΙ ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΩΣ ΜΟΡΦΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΟΥ ΕΠΟΙΚΟΔΟΜΙΣΜΟΥ

Η τέχνη επιτρέπει την αναδιαμόρφωση των εμπειριών, την αναδιοργάνωση της σκέψης και την απόκτηση γνώσεων που βελτιώνουν την ποιότητα ζωής του ατόμου. Η θεραπεία μέσω της τέχνης συνδυάζει την ελευθερία της καλλιτεχνικής έκφρασης με τη δυνατότητα της θεραπευτικής συμβολής και μέσω της προόδου της Νευροεπιστήμης στην απεικόνιση του ανθρώπινου εγκεφάλου διενεργούνται ειδικές μελέτες, αν συγκεκριμένες περιοχές του εγκεφάλου μπορούν να αντιστοιχηθούν αποκλειστικά στη δημιουργία τέχνης. Πάντως, η θεραπεία της ανθρώπινης παθολογίας χρησιμοποιώντας την τέχνη παρέχει μια τεράστια εναλλακτική, μοναδική και καινοτόμο επιλογή για τη συμμετοχή δικτύων που ενισχύουν

τον τρόπο με τον οποίο ο εγκέφαλος επεξεργάζεται πληροφορίες και αποκτά νέες συνάψεις, ώστε να επιτευχθεί ο απώτερος στόχος προκειμένου να προσαρμόζονται οι άνθρωποι καλύτερα στα περιβάλλοντά τους.¹² Τα θεατρικά δρώμενα συνιστούν ένα ευρύτερο πεδίο δημιουργίας στο πεδίο της θεραπείας μέσω τέχνης, καθ' ότι περιλαμβάνουν τον χορό, τη μουσική αλλά και την εικαστική έκφραση.¹³

Το άτομο καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του αναλαμβάνει ρόλους και δημιουργεί το δικό του ρεπερτόριο ρόλων. Η ζωή είναι σαν μια σειρά από σενάρια, σε σημείο που ο Σαίξπηρ αναφέρει ότι «Ολος ο κόσμος είναι μια σκηνή...».¹⁴ Το υποκείμενο υιοθετεί προσωπεία που αντιστοιχούν στη συνύπαρξη πολλαπλών εαυτών και κάνει χρήση του ρόλου για να δημιουργήσει εντυπώσεις όχι μόνο στοχεύοντας στην εξιδανίκευση της εικόνας του, αλλά ακόμη και στην υποτίμησή του πράττοντας ανάλογα με την κοινωνική κατάσταση ή και τις προσδοκίες της κοινωνικής ομάδας.¹⁵ Κάθε δράση ανθρώπινης παρουσίας εντός της θεραπευτικής διαδικασίας περιλαμβάνει στοιχεία δράματος. Η διάθεση του ασθενούς και των λειτουργών υγείας, ο χώρος, οι ομιλίες, ο τόνος της φωνής και τα αντικείμενα συνθέτουν ένα θεατρικό σκηνικό, μια θεατρική παράσταση.¹³ Ο ρόλος στη θεατρική έκφραση συνδέει τη θεραπεία, την αλλαγή, τη βελτίωση με το «δράμα», που εννοιολογικά σημαίνει οτιδήποτε είναι απόρροια της δράσης. Ο Αριστοτέλης στο έργο του «Περί Ποιητικής» αναφέρει ως ειδιοποιά συστατικά της τραγωδίας την «πεπλεγμένη» σύνθεση, τη «μίμησιν πράξεως» και την τελική «κάθαρσιν», η οποία συνιστά διαδικασία ψυχοσωματικής αποφόρτισης, επέρχεται με την αποκατάσταση της δικαιοσύνης και συμβάλλει στη διαπαιδαγώγηση όσον αφορά στο σύστημα αξιών που θα πρέπει να διέπει την κοινωνική συνοχή.¹⁶

Η θεραπεία καθίσταται δημιουργική και καινοτόμος αποτελεσματική μέσω της χρήσης της δραματικής τέχνης καθ' ότι επιτυγχάνεται ο εν τω βάθει περιορισμός του ρήγματος που προκλήθηκε από την καρτεσιανή φιλοσοφία και επέφερε ιστορικό διχασμό μεταξύ σώματος και ψυχής: mind-body division.¹⁷ Η θεατρική έκφραση στο πεδίο της θεραπείας αποτελεί το σημείο συνάντησης στην εκδήλωση ρόλων οι οποίοι αντλούνται από την καθημερινότητα, από τη νοητική εξιδανίκευση ιδεών και αξιών, από την απώθηση εσωτερικών συγκρούσεων που αποτελούν τη συνθετική συνιστώσα της ταυτότητας του ατόμου και ορίζουν τη συμπεριφορά, καθώς και την κοινωνική συνύπαρξη και αλληλεπίδραση.¹⁸ Η δραματοθεραπεία διευκολύνει τον θεραπευόμενο να εκφράσει το βίωμά του, να επιλύσει προβλήματα, να εκφράσει τα γνήσια συναισθήματά του, να επεκτείνει το βάθος και το εύρος του εσωτερικού βιώματος, να αναπτύξει διαπροσωπικές δεξιότητες και σχέσεις, να ενδυναμωθεί χρησιμοποιώντας την ευελιξία και την

ποικιλομορφία των ρόλων στους δικούς του προσωπικούς βιωματικούς ρόλους.¹⁹

Η θεραπευτική διαδικασία όταν συντελείται μέσω των θεατρικών τεχνικών λειτουργεί συμπληρωματικά καθ' ότι προσφέρεται η δυνατότητα στο θεραπευόμενο άτομο να εκφραστεί και να επικοινωνήσει εντός μιας ομάδας και να αποτρέψει ενδεχόμενη απομόνωση. Μέσω της μεθόδου μεταφοράς το άτομο μετουσιώνει ένα γεγονός της ζωής του σε μια «πεπονημένη και φωταγωγημένη δράση» ασφαλούς θεραπευτικού περιβάλλοντος, ώστε στη συνέχεια να δημιουργηθεί ένα θεμελιώδες σύστημα αξιών ικανό να αναστοχαστεί και να οδηγήσει στην απελευθέρωση και κατ' επέκταση στην αλλαγή της ψυχικής υγείας του ατόμου.¹³ Η δραματοθεραπεία δρα αποτελεσματικά καθ' ότι λειτουργεί πολυπαραγοντικά καθώς συγκροτείται από το μοντέλο της δημιουργίας, όπου το άτομο παρέχει ενέργεια και ενορατικότητα, το μοντέλο της μάθησης, το οποίο συντελείται μέσω του παιχνιδιού ρόλων, της προσομοίωσης και του αυτοσχεδιασμού και, τέλος, το θεραπευτικό μοντέλο, όπου το ψυχόγραμμα οδηγεί στην ανακατασκευή ενός γεγονότος, στην αναμενόμενη κάθαρση και στη δυνατότητα αποστασιοποίησης από την τραυματική αιτία.¹⁴

4. ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΩΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΟΥ ΕΠΟΙΚΟΔΟΜΙΣΜΟΥ

Τα θεατρικά δρώμενα στο πλαίσιο της θεατρικής αγωγής συνθέτουν μια μετασχηματιστική διεργασία και ταυτόχρονα αποτελούν ένα πολύ σημαντικό πολιτισμικό γίνεσθαι. Η νοητική κατασκευή με την ενσώματη έκφραση (φωνή, κίνηση, ρόλοι, αυτοσχεδιασμός, σκηνογραφία, κοστούμια, φωτισμός) συμβάλλει στην απαρτίωση του εαυτού, στον κατευνασμό των εσωτερικών συγκρούσεων και, τελικά, στην υπέρβαση της ατομικότητας. Η από κοινού δημιουργία ενός έργου διασφαλίζει τη συνοχή της ομάδας και εξισορροπεί τις διαφορές υπηρετώντας πλήρως την κοινωνική κατασκευαστική εποικοδομιστική επικοινωνία και αλληλεπίδραση.¹ Η θεατρική έκφραση εντάσσεται σε εκπαιδευτικά προγράμματα και αποτελεί ερευνητική διαδικασία προκειμένου να διερευνηθεί η αποτελεσματικότητά της στη διαδικασία της μάθησης.²⁰ Έρευνα η οποία εκπονήθηκε σε εκπαιδευτικούς που παρακολούθησαν επιμορφωτικό πρόγραμμα με την εφαρμογή της δραματοθεραπείας ως βιωματική τεχνική για την εκπαίδευση ενηλίκων έδωσε ως αποτέλεσμα την καθοριστική συμβολή στην κατανόηση του εαυτού, στην αλλαγή των στάσεων και συμπεριφορών και στην ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων επικοινωνίας και διαχείρισης συναισθημάτων.²¹

Σε μελέτη διερευνήθηκε διεθνής εκπαιδευτικός όμιλος που διενεργεί εκπαιδευτικά προγράμματα στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (ΗΠΑ), στην Ευρώπη και στην Ασία και απευθύνεται σε διευθύνοντες συμβούλους και ανώτερα στελέχη επιχειρήσεων με θέματα ηγεσίας και οργανωσιακής αλλαγής και χρησιμοποιεί τα θεατρικά δρώμενα και οδηγεί αποτελεσματικά τους εκπαιδευόμενους σε υψηλά επίπεδα δημιουργικότητας και αυθεντικότητας. Διά μέσου της θεατρικής έκφρασης βοηθούν τα άτομα όχι απλά μέσω της μίμησης συμπεριφορών άλλων ανθρώπων αλλά δίνοντάς τους την ώθηση να εξωτερικεύσουν το δικό τους όραμα και να δημιουργήσουν πάνω σε αυτό, χτίζοντας ταυτόχρονα αυθεντικές σχέσεις με τα άλλα μέλη της ομάδας. Θεωρούν ότι η δημιουργικότητα ενυπάρχει σε κάθε άτομο και αυτό που χρειάζεται είναι η προσωπική κατανόηση και η αύξηση της δεκτικότητας της δημιουργικότητας. Το όραμα δεν είναι κάτι για το οποίο πρέπει το άτομο να αγωνιστεί για να το πετύχει, αλλά ξεδιπλώνεται όταν εκφράζονται και ικανοποιούνται οι βαθύτερες παρορμήσεις και επιθυμίες. Μέσω του λόγου, της γλώσσας του σώματος και των θεατρικών τεχνικών επιτυγχάνεται η αφαίρεση των αυτοπεριορισμένων πεποιθήσεων που έχουν συσσωρευτεί κατά τη διάρκεια της ζωής του ατόμου.²²

Σε ανασκόπηση πεδίου που συμπεριέλαβε 138 ερευνητικές μελέτες διερευνήθηκε η εκπαίδευση των επαγγελματιών υγείας σε διάφορες μορφές τέχνης προκειμένου να αναπτυχθεί η ενσυναίσθηση και η συμπόνια στην παρηγορητική φροντίδα.^{23,24} Την τελευταία δεκαετία έχει αναδειχθεί η εκπαιδευτική αξία της διδασκαλίας επικοινωνιακών και κοινωνικών δεξιοτήτων από επαγγελματίες ηθοποιούς σε διεπιστημονικές εργασιακές ομάδες στον χώρο της υγείας, καθώς η διά βίου μάθηση αποτελεί προϋπόθεση ενδυνάμωσης των ανθρωπίνων πόρων του συστήματος παροχής φροντίδας υγείας.^{25,26} Ερευνητική μελέτη σε φοιτητές Ιατρικής που δέχθηκαν εκπαίδευση μέσω θεάτρου όσον αφορά στην ανακοίνωση δυσάρεστων νέων ανέδειξε ότι το εφαρμοσμένο θέατρο συνιστά ένα ισχυρό εργαλείο προκειμένου να επιτευχθούν οι απαραίτητες επικοινωνιακές δεξιότητες.²⁷ Στην εκπαίδευση επαγγελματιών υγείας εντάσσεται η καινοτόμος εφαρμογή του θεάτρου, συνάντηση (forum) κατά την οποία το κοινό καλείται να συμμετέχει στην παράσταση αυτοσχεδιάζοντας και να βρει λύση σε κάποιο κοινωνικό πρόβλημα.²⁸⁻³⁰

Η ένταξη των θεατρικών τεχνικών στο πλαίσιο της διερευνητικής δραματοποίησης διευρύνει τον ορίζοντα του γνωστικού πεδίου των συμμετεχόντων και διεγείρει τη σκέψη μέσω της φαντασίας και της δημιουργικότητας. Δίνεται η ελευθερία στον εκπαιδευόμενο να παρέμβει ενεργητικά και να αλληλεπιδράσει εντός ενός εκ νέου διαμορφούμενου ψυχικά και γνωσιακά περιβάλλοντος και να μεταμορφώσει

το μαθησιακό αντικείμενο, μετασχηματίζοντας παράλληλα τον δικό του κόσμο.³¹ Με τη δραματοποίηση της κοινωνικής ζωής εκφράζονται συναισθήματα που μειώνουν τον εσωτερικό δισταγμό, καθρεπτίζονται οι λεπτομερείς αλλά ουσιαστικές εκφάνσεις της καθημερινότητας και καλύπτεται η πρωταρχική ανάγκη του ατόμου για δημιουργικότητα. Ο συνδυασμός αυτών με την ύπαρξη ενός θεραπευτικού σεναρίου καθιστά δυνατή την αλλαγή και τη βελτιστοποίηση της σκέψης και της συμπεριφοράς του υποκειμένου που δρα στη θεατρική πράξη και κατ' επέκταση ενδέχεται να χρησιμοποιήσει και στην εργασιακή κοινωνική ζωή.³²

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η αποστασιοποίηση από τον ατομικισμό και η συνεχής αλληλεπίδραση που προεβεί ο κοινωνικός κατασκευαστικός εποικοδομισμός εντάσσει πλήρως το άτομο, τα βιώματα, τα προβλήματα της ζωής, αλλά και της υγείας εντός ενός ευρύτερου περιβάλλοντος στο οποίο όμως δεν τοποθετείται παθητικά αλλά του παρέχεται η δυνατότητα προσωπικής νοηματοδότησης για τον κόσμο αλλά και το δικαίωμα του συνεχούς αναστοχασμού, καθώς και τη μη παραδοχή αυθεντίας και απολυτότητας στην ήδη υπάρχουσα γνώση. Ο κόσμος είναι ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον και μέσα σε αυτό το άτομο διασυνδέεται σε μια συνεχή σχεσιακή ροή, αλληλεπιδρά, νοηματοδοτεί και επανερμηνεύει πάντα μέσα από την επικοινωνία. Η θεραπευτική επικοινωνία αποτελεί τη βάση της θεραπευτικής πραγματικότητας στον κοινωνικό κατασκευαστικό εποικοδομισμό. Ο λόγος, η λεκτική έκφραση, η γλώσσα του σώματος, οι μορφές της οπτικής επικοινωνίας αποτελούν το θεραπευτικό εργαλείο, το οποίο, αν χρησιμοποιήσει αποτελεσματικά ο λειτουργός υγείας, θα κατευθύνει τον ασθενή στη νοηματοδότηση της παρούσας κατάστασης της υγείας του ή ακόμη και σε ανακατασκευή δυσάρεστων αναμνήσεων εντός πλαισίου με θετική προσέγγιση και ενεργό αντιμετώπιση της νόσου και των ψυχοκοινωνικών επιπτώσεών της. Στη συγκεκριμένη σχεσιακή θεραπεία δεν παράγονται νέες σταθερές που μπορούν να εφαρμοστούν αντιπροσωπευτικά σε ευρύ πληθυσμό. Αντίθετα, διανοίγονται οδοί εξατομικευμένης θεραπείας και μέσα από το συνεργατικό δίπολο ασθενούς-λειτουργού υγείας θα οδηγήσουν στη συγκατασκευή της δικής του υποκειμενικής ευεξίας και της ποιότητας ζωής του ως ενδυναμωμένος ασθενής-ηγέτης, ακόμη και εντός πλαισίου υποκείμενης νόσου.

Οι θεατρικές τεχνικές ως θεραπεία εμπεριέχουν τη δομή της θεωρίας του κοινωνικού κατασκευαστικού εποικοδομισμού, καθ' όλη τη θεατρική διαδικασία βασίζεται στην επικοινωνία, στη διασύνδεση και στη συνεχή αλληλεπίδραση. Επιπρόσθετα, όλες οι θεατρικές τεχνικές στοχεύουν στην ανακατασκευή των γεγονότων παρουσία άλλων ατόμων σε μια συγκεκριμένη κοινωνικά, ιστορικά και πολιτισμικά κοινωνική συνθήκη. Επομένως, παρέχεται η δυνατότητα στους συμμετέχοντες να εξασκούν την ικανότητα αναστοχασμού, αναδόμησης, επανερμηνείας με την ενεργή συμμετοχή τους ή ακόμη με την απόσταση όπου μπορεί ο καθένας να παρακολουθεί τον εαυτό του και τους άλλους. Οι θεατρικές τεχνικές αποτελούν συν-ενεργειακή διαδικασία βιωματικής μάθησης που συνδέουν και ενεργοποιούν τον εκπαιδευόμενο με το μαθησιακό αντικείμενο μέσω των αισθήσεων, των εμπειριών, της ενσώματης παρουσίας, της έκφρασης των σκέψεων και της απελευθέρωσης των συναισθημάτων. Η όλη μαθησιακή διαδικασία στηρίζεται στη θεωρία του κοινωνικού κατασκευαστικού εποικοδομισμού, όπου στόχος της διδασκαλίας δεν είναι η απλή μετάδοση της γνώσης αλλά η ενθάρρυνση του εκπαιδευόμενου να αξιολογήσει και να δημιουργήσει γνώση. Η μετασχηματίζουσα πνευματική διαδικασία οδηγεί στην ανάπτυξη υψηλότερων πνευματικών λειτουργιών καθώς ο συνεχής αναστοχασμός παραπέμπει στη διεύρυνση του μαθησιακού συλλογισμού, στην αποδοχή της απόκλισης, στην κριτική σκέψη απέναντι σε αυθεντίες και επιστημονικές απολυτότητες και οδηγεί στην επιθυμία για την ανεύρεση της νέας γνώσης μέσα από συνθήκες βιώματος ευημερίας και ευεξίας.

Ολοένα και περισσότερο οι λειτουργοί υγείας μέσω της διά βίου εκπαίδευσης, τυπικής, μη τυπικής και άτυπης, έρχονται σε επαφή με καινοτόμες μορφές μάθησης και βελτιστοποιούν τις στάσεις και τις συμπεριφορές τους για τη μεγιστοποίηση της ποιότητας φροντίδας υγείας, τη χρηστή διοίκηση και την ενδυνάμωσή τους εντός του εργασιακού περιβάλλοντος. Η εκτενής ποιοτική έρευνα με ερευνητικό πεδίο λειτουργούς υγείας, οι οποίοι έχουν ευαισθητοποιηθεί με τη γνωσιακή ωρίμανση που έλαβαν από εκπαιδευτικά προγράμματα βιωματικής μάθησης και εφαρμογής θεατρικών τεχνικών διερευνητικής δραματοποίησης θα φωτίσει την αποτελεσματικότητα των νεωτερικών αυτών πρακτικών εκπαίδευσης, θα διαμορφώσει βάσεις μεταθεωρίας μεθόδων μάθησης και θα συμβάλλει σε έναν παραγωγικό διάλογο.

ABSTRACT

Manifestations of social constructionism in the therapeutic process and learning of healthcare professionals through theatrical expression

M. KOURAKOS, G. POULIMENAKOU, M. SARRIS

Department of Business Administration, Division of Social Policy, University of West Attica, Athens, Greece

Archives of Hellenic Medicine 2021, 38(3):336–342

Speech as a communicative method of interaction is, according to social constructionism, the means by which the individual signifies reality, always within a relational context. Knowledge is regarded as a social contract, and thus cannot be considered definitive and absolutely true, and it is subjected to an endless process of search, reflection and re-interpretation, always in the context of social interaction. When therapists function within a culture of cooperative therapeutics, they reduce the distance in the dipolar patient-healthcare professional relationship. The meaning of the patient's world of health and disease is produced by the language process, and the use of alternative sentences and words will lead to the transformation of reality. Remodeling of experiences and reorganization of thoughts takes place also through engagement with art, as it is effectively used in the therapeutic field. The main component is theatrical expression, which allows the client to narrate his(her) experience, to express genuine feelings and to be strengthened by using the diversity of roles in his(her) personal role. Through the method of transfer, the patient transforms a life event within the safe therapeutic environment, composes a memory, and experiences a mechanism that allows reflection, release and improvement of his(her) psychosomatic status. A transformative process also takes place through theatrical expression in the field of learning. Social constructionism corresponds to the experiential technique of drama therapy in the context of adult education, where self-understanding and development of social skills are achieved. In addition, it becomes possible to optimize the thoughts, attitudes and behaviors of the participants, contributing to their well-being in their working social life.

Key words: Experiential learning, Social constructionism, Theatrical expression, Therapeutic process

Βιβλιογραφία

1. ΣΑΡΡΗΣ Μ. Η ανατομία της σχεσιακής ροής στις υπηρεσίες υγείας και κοινωνικής φροντίδας με όρους θεατρικού δρώμενου. Ακαδημαϊκές σημειώσεις. Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Διοίκηση και Διαχείριση Υπηρεσιών Υγείας και Κοινωνικής Φροντίδας», Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, Αθήνα, 2017
2. ΔΑΦΕΡΜΟΣ Μ. Κοινωνικός κονστρουκτιονισμός και ανάλυση λόγου. *Ελεύθερα* 2008, 4:67–90
3. GERGEN Κ. *Θεραπευτικές πραγματικότητες: Συνεργασία, καταπίεση και σχεσιακή ροή*. Εκδόσεις Πεδίο, Αθήνα, 2016
4. GALBIN Α. An introduction to social constructionism. *Social Research Report* 2014, 26:82–92
5. BRYMAN Α. *Μέθοδοι κοινωνικής έρευνας*. Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2017
6. ΙΩΣΗΦΙΔΗΣ Θ. *Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων στις κοινωνικές επιστήμες*. Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2003
7. ΜΑΥΡΙΔΗΣ Η. Για την «κατασκευή» της κοινωνικής πραγματικότητας: Μετα-φαινομενολογικές προοπτικές του κοινωνικού κονστρουκτιονισμού. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας* 2005, 15:197–228
8. ΣΑΡΡΗΣ Μ. Σχεδιασμός και μεθοδολογία εκπόνησης της ποιοτικής έρευνας – η σημασία της ερευνητικής φιλοσοφίας. Ακαδημαϊκές σημειώσεις. Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Διοίκηση και Διαχείριση Υπηρεσιών Υγείας και Κοινωνικής Φροντίδας», Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, Αθήνα, 2016
9. KOURAKOS Μ, FRADELLOS Ε, PAPHANASIOU Ι, SARIDI Μ, KAFKIA Τ. Communication as the basis of care for patients with chronic diseases. *Am J Nurs Sci* 2017, 7:7–12
10. ΣΑΡΡΗΣ Μ. *Κοινωνιολογία της υγείας και ποιότητα ζωής*. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2001
11. SLUZKI C. Transformations: A blueprint for narrative changes in therapy. *Fam Process* 1992, 31:217–230
12. ΚΟΝΟΡΚΑ L. Where art meets neuroscience: A new horizon of art therapy. *Croat Med J* 2014, 55:73–74
13. ΚΡΑΣΑΝΑΚΗΣ Σ. *Όταν η τέχνη θεραπεύει*. Εφημερίδα «Το Βήμα», 2008
14. JENNINGS S. Models of practice in dramatherapy. *Dramatherapy* 1983, 7:3–6
15. GOFFMAN Ε. *Η παρουσίαση του εαυτού στην καθημερινή ζωή*. Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2006
16. ΔΕΡΜΑΤΗ Α. Η Αριστοτελική σκέψη για το θέατρο και τον χορό: Σύνδεση με το σήμερα. *Conatus – Journal of Philosophy* 2017, 2:21–34
17. ΔΡΙΤΣΑΣ Θ. *Η τέχνη ως μέσον θεραπευτικής αγωγής*. Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 2004:7–8
18. ΚΡΑΣΑΝΑΚΗΣ Σ. Δραματοθεραπευτική εισαγωγή. Στο: Δρίτσας Θ (Επιμ.) *Η τέχνη ως μέσον θεραπευτικής αγωγής*. Εθνικό Ίδρυμα

- μα Ερευνών, Αθήνα, 2004:49–62
19. JONES P. *The arts therapies: A revolution in healthcare. What is dramatherapy?* Brunner-Routledge, New York, NY, 2005
  20. SAYERS R. Mantle of the expert: The legacy of Dorothy Heathcote. Thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy, University of Leicester, Leicester, 2012
  21. ΜΑΝΤΖΑΒΕΛΑ Κ, ΠΑΠΑΣΤΕΦΑΝΑΚΗ Σ. Η δραματοθεραπεία ως τεχνική εκπαίδευσης ενηλίκων στην επιμόρφωση εκπαιδευτικών. *Εκπαίδευση Ενηλίκων* 2019, 44:36–45
  22. BOCKLER J. A heuristic exploration of the psychosomatic dynamics of self-expressive theatre practices. Thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy, Liverpool John Moores University, Liverpool, 2011. Available at: <http://researchonline.ljmu.ac.uk/id/eprint/6022/1/536681.pdf>
  23. TURTON BM, WILLIAMS S, BURTON CR, WILLIAMS L. Arts-based palliative care training, education and staff development: A scoping review. *Palliat Med* 2018, 32:559–570
  24. RIEGER KL, CHERNOMAS WM. Arts-based learning: Analysis of the concept for nursing education. *Int J Nurs Educ Scholarsh* 2013, 10:doi: 10.1515/ijnes-2012-0034
  25. BELL SK, PASCUCCI R, FANCY K, COLEMAN K, ZURAKOWSKI D, MEYER EC. The educational value of improvisational actors to teach communication and relational skills: Perspectives of inter-professional learners, faculty, and actors. *Patient Educ Couns* 2014, 96:381–388
  26. ΠΙΕΡΡΑΚΟΣ Γ. *Πρωτοβάθμια φροντίδα υγείας και τοπική κοινωνία*. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2008
  27. SKYE EP, WAGENSCHUTZ H, STEIGER JA, KUMAGAI AK. Use of interactive theater and role play to develop medical students' skills in breaking bad news. *J Cancer Educ* 2014, 29:704–708
  28. BOAL A. *Games for actors and non-actors*. 2nd ed. Routledge, London, 2002:253–260
  29. BRETT-McLEAN P, YIU V, FAROOQ A. Exploring professionalism in undergraduate medical and dental education through forum theatre. *Journal for Learning through the Arts* 2012, 8: doi.org/10.21977/D9812660
  30. GUPTA S, AGRAWAL A, SINGH S, SINGH N. Theatre of the Oppressed in medical humanities education: The road less travelled. *Indian J Med Ethics* 2013, 10:200–203
  31. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Σ, ΚΟΥΣΟΥΛΑΣ Φ, ΣΙΟΥΤΗΣ Α. Διερευνητική δραματοποίηση και δημιουργική έκφραση στο πλαίσιο της μαθησιακής-διδασκτικής πράξης: Αποτελέσματα εμπειρικής έρευνας. *Νέα Παιδεία* 2014, 152
  32. ΣΑΡΡΗΣ Μ, ΠΟΥΛΗΜΕΝΑΚΟΥ Γ. Η προσέγγιση του κοινωνικού κατασκευαστικού εποικοδομισμού στη θεατρική έκφραση ως θετική αλλαγή στις στάσεις και συμπεριφορές σε εργασιακό υγειονομικό περιβάλλον. Ακαδημαϊκές σημειώσεις προ-διδασκτορικού σεμιναρίου μετα-μεταπτυχιακής ειδίκευσης στη βιωματική μάθηση «Ηγεσία και δυναμική της ομάδας: Ενδυναμωμένοι ηγέτες σε ενδυναμωμένη ομάδα εργασίας». Ερευνητικό Εργαστήριο Οικονομικών, Διοίκησης, Πολιτικών Υγείας και Κοινωνικής Προστασίας, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, Αθήνα, 2019

Corresponding author:

M. Kourakos, 17 G. Kondili street, 174 55 Alimos, Attica, Greece
e-mail: mixkourakos@hotmail.com